

6. YAŞANAN EKONOMİK SÜREÇ SONRASI MÜHENDİSLİK, MİMARLIK HİZMETLERİNDEKİ DEĞİŞİM VE TMMOB

Kamu kurumları, meslek örgütleri, üniversiteler Gümrük Birliği Anlaşması ve GATS sonrası hizmet alanlarının piyasaya açılması ve sonrası mevzuat düzenlemeleri aracılığı ile düzene uyumlandırılmaya çalışılmaktadır. Sosyal devlet anlayışı ile oluşturulmuş yapının öğeleri olan kamunun hizmet alanları özelleştirme yolu ile piyasaya açılırken, toplumsal tepkiyi azaltma, uygulanan emperyalist uygulamanın sorumluluğunu paylaşırma, sistemle uyumlu örgütler yaratma çabasına ne yazık ki meslek örgütleri “**kamu yararı temelinde**” uyum göstermektedirler.

Bu uyum ve değişim sürecini “TMMOB Örneği İle Meslek Odalarında 'Özelleştirme...!’” başlıklı yazısında Atilla GÖKTÜRK (Prof.Dr., Muğla Üniversitesi, Kamu Yönetimi Bölümü) aşağıdaki gibi değerlendirmiştir:

“1960’lı yıllarda ülke geneline hâkim olan toplumsal hareketliliğe uygun bir biçimde kamu çalışanı ağırlıklı üye tabanını kapsayıcı bir biçimde gelişme gösteren TMMOB, 1970’lerde ülke konjonktürüne uygun bir tutum alarak toplumsal muhalefetin önemli bir unsuru olmuştur. Çoğunluğu kamuda çalışan ve sendikal örgütlenme hakkı tanınmayan üyelerinin ekonomik ve toplumsal taleplerinin güçlü bir savunucusu olmanın ötesinde, çalışma alanına giren tüm sektörlerde dinamik bir çizgiyi hayata geçirmiştir. TMMOB’nin bu dönemde, ülke sorunlarına ilişkin tutum alan, tavır koyan, aktif “sol” kadroları ile hayatın her alanında yürüttüğü sert muhalefet, her siyasi iktidarın tepkisini çeken bir konumda olmasına neden olmuştur. Uyguladığı bu çizgi 12 Eylül ve sonrasında askeri yönetimin hedeflerinden birisi olmasına neden olmuş, kapatılması, yasaının değiştirilmesi gibi çok ciddi durumlar ile karşı karşıya kalmıştır (Göktürk ve Göktürk, 2002). 12 Eylül sonrası askeri yönetim koşullarını, kendisini korumaya yönelik önlemler almaya, Birlik ve Odalar açısından süreci olabildiğince az zarar ile atlattırma çabası ile geçiren TMMOB’nin, önemli uğraşlarından birisi mevcut muhalif çizgisini korumak olmuştur. Bu süreçte TMMOB 1980 sonrasında gelişmeleri yakından izlemiş, kamuda çalışanların üyelik zorunluluğunu kaldıran yeni düzenlemelere karşın yasaında tanımlanan çerçevede meslek alanını ilgilendiren konularda ortaya çıkan değişime taraf olma ve muhataplığını kabul ettirme doğrultusunda yoğun bir çaba harcamıştır. Ekonomik açıdan da zor bir dönem geçiren TMMOB’nin bu dönemi 80’li yılların sonlarına kadar sürmüştür.

1980 sonrası süreçte özelleştirme ağırlıklı uygulanan politikalar çerçevesinde, hem TMMOB’nin ilgi alanında yer alan mühendislik ve mimarlık çalışmalarının kapsamında, hem de hizmet sunum boyutunda önemli bir değişim oluşmaya başlamıştır. Denilebilir ki alanında daha etkili olmak için beklediği fırsat 25.10.1984 tarihli ve 3065 sayılı Katma Değer Vergisi Kanunu'nun 27'nci maddesinin 5'inci bendi uygulamalarına esas en az ücretlerin tespiti gerekliliği ile doğmuştur. TMMOB Odalarının kendi meslek alanlarında düzenleme yapma ve asgari ücret belirleme yetkisinin etkin bir kullanım alanı ortaya çıkmıştır. Süreç içinde kamu kurumları kaynaklı yaşanan aksamlar, Odalar arası yetki çatışmaları, yetersiz kurumsal yapı vb. engeller aşılmış, genişleyen uygulama alanları ve giderek artan ve birbirini tamamlayan mevzuatı ile TMMOB ve Odalarının bugünkü kontrollü ve denetimli yapısı ortaya çıkmıştır.

Değişim

Bu süreç üzerinde çok önemli bir etki yaratan dünyada ve ülkemizdeki gelişmelere kısaca baktığımızda, devletin ekonomik alandaki etkinliklerinden geri çekilmesi, özelleştirme uygulamalarının yaygınlaşmasının yanı sıra kamu yönetiminde önce bir kuralsızlaştırma sürecinin ağırlık kazandığı, buna bağlı olarak uygulamaya konulan yeniden yapılanma süreci ile ulus devletin mevcut yapısında bir değişimin ortaya çıktığı, geçmişte ulus devlet yapısı içerisinde çalışan mekanizmalarda farklılaşmanın söz konusu olduğu belirtilebilir. Bu gelişmelerin hemen gerisinde yatan gerekçenin ise sermaye birikim rejiminin değişimiyle ilgili olduğunu ulus devlet-üstü kuruluşların ve çokuluslu şirketlerin, yeni sermaye birikim rejiminin oluşturulmasında aktif rol aldığını ve yeni düzenleyici konumlarının söz konusu olduğuna değinmek yeterli olacaktır. Yapılan düzenlemelerin, konumuzu doğrudan ilgilendirenlerinden birisi de GATS, yani “Hizmet Tarifeleri Genel Antlaşması”dır. 1995 yılında başlayan süreci çerçevesinde 2005 yılında uygulamaya girmesi planlanmış bu anlaşmanın ana konularından birisini TMMOB’yi yakından ilgilendiren mühendislik ve mimarlık hizmetleri oluşturmaktadır. Bunun yanı sıra süreci etkileyen bir başka gelişme de Türkiye’nin AB’ye uyum gerekçesi ile yaptığı-TMMOB’nin de pek sıcak bakması beklenen-düzenlemelerdir. Bu uyum çalışmaları çeşitli taahhütleri içermekte olup adım adım gerçekleştirilirken, bu düzenlemeler ile istihdamdan eğitime kadar çeşitli sektörlerdeki hizmetler etkilenmekte, yeni yapılar ortaya çıkmaktadır. Örneğin: “Bağımsız İdari Otoriteler (BİO)” veya piyasalaştırılan çeşitli sektörlerde düzenleyicilik görevini üstlenen “kurullar”, mevcut kamu örgütlenmesinin dışında, neredeyse kendi ilgi alanlarında parlamentoya ait olması gereken birçok yetkiyi üzerine alarak kullanan ve hem de klasik anlamda hesap vermeyen örgütler olarak ortaya çıkmıştır. Bunlar bağımsız bütçeye sahip ve özerk bir biçimde bu bütçeyi kullanan ve piyasa koşullarını düzenlemeyi, “haksız rekabeti” engellemeyi hedefleyen kuruluşlardır. BİO aynı zamanda çok popüler bir kavramın, “yönetişimin” de çok önemli bir ayağını oluşturmakta ve 90 sonrası süreçte dünyadaki gelişmelere paralel bir şekilde, ulus üstü düzeyde de bütünleşme sağlayacak bir biçimde mevcut kamu yönetimi yapılarının ötesinde bir ağ yaratmaktadırlar (Bayramoğlu, 2005). Aslında BİO ve bunların TMMOB vb. örgütler üzerinde yaratacağı etki ayrıca başlı başına değerlendirilmesi gereken bir konu olmakla birlikte, bu örgütlerin konumuzla ilgili iki yönüne dikkat çekmek de yarar bulunmaktadır. Bunlardan birincisi BİO’ların aldığı kararların “kamu” veya “özel”, “yerli” veya “yabancı” ayrımı yapmaksızın tüm kesimler için bağlayıcılığı kapsamında, TMMOB vb. kamu kurumu niteliğindeki meslek örgütlerinin karar ve düzenlemeleri üzerinde de yaratacağı etki; ikincisi ise BİO’ların kendi konularında aldıkları kararlar ile meslek örgütlerinin değişen işlevleri arasındaki giderek artan benzeşmedir.

Geçmişte kamunun elinde olan birçok işlevin özel sektöre devredilmesinin gerektirdiği yeniden yapılanmanın ötesine geçen bu yeni durumda, kamudaki değişim hem kamu kurumu niteliğindeki mesleki örgütlenmeleri, hem de tek tek meslek alanlarının kendisini değiştirmektedir. Çünkü kamusal hizmet sorumluluğundan geriye çekiliş ve piyasalaştırma, eşitsiz bir zemini ortaya çıkarmanın ötesinde, mühendis ve mimar açısından da taşeronlaşma ve güvencesiz çalışma ve işsizleşmeyi arttıran bir etki yaratmaktadır.

Bu noktada meslek örgütündeki gelişmeleri daha iyi irdeleyebilmek için meslekteki gelişmeleri ele almakta yarar bulunmaktadır. Yukarıda sunulan değişim ile ortaya çıkan yeni yapının, mühendis[lik] ve mimar[lık]ın nitelik ve niceliğinde de bir değişim yarattığını, bu alana ilişkin çeşitli gelişmelerden gözlemek mümkün gözükmemektedir.

1980 sonrası süreçte kamunun daralması hem sektörel bazda hizmet satın alan işverenlik konumu açısından hem de doğrudan istihdamdaki payı açısından mühendislik ve mimarlık hizmetlerini etkilemiştir. Bu daralmaya ek olarak uygulanan politikalar çerçevesinde yapılan yeni düzenlemeler ile yabancı firmaların, uluslararası şirketlerin de eskisinden çok daha aktif bir biçimde sektörde hizmet sunma koşullarının eklenmesi, mühendislik ve mimarlık hizmetlerinde dış finansmana dayalı projeci bir modelin giderek daha fazla hâkim olması, yürütülen projeci yapının tek tek yereller düzeyinde etkin bir konuma ulaşması, bu yaygın yapıya hizmet sunumunun firma bazında güçlü organizasyon yapıları gerektirmesi vb. gelişmeler ortaya çıkmıştır. Mühendislik ve mimarlık hizmetlerinin yoğun olduğu alanlarda Türkiye’de iş yapmaya yönelecek yabancı firmaları rahatlatmak amacı ile “Yabancı Mühendis ve Mimarların Türkiye’deki istihdamı” konusunda yapılmaya çalışılan yeni düzenlemeler, “geçici izin uygulaması” vb. konusunda TMMOB’nin devre dışı bırakılması, düne kadar ulusal sınırlar içerisinde sürüyor gözükken bir yarışa yeni bir çehre kazandırmaktadır. Hizmetten doğan ve giderek büyüyen bir pastanın paylaşılmasında, uluslararası aktörlerin dikkate alınması gerekliliği bu vesile ile de açığa çıkmaktadır.

Bununla da kalınmamış, sürece çok önemli bir ayak da 2005 yılında eklenmiş, Yükseköğretim Genel Kurulu’nun 03.06.2005 tarihli toplantısında, 2005–2006 eğitim-öğretim yılından itibaren uygulanmak üzere diplomalara unvan yazılmaması, öğrenim görülen program adının ve derecesinin belirtilmesinin uygun olduğu kararı verilmiştir. Mühendis ve mimar unvanlarını da kapsayan bu düzenleme ile eğitim almış ama unvan sahibi olamayan, “esnek unvanlı mühendis/mimarlar” ortaya çıkmıştır. Yeni istihdam biçimlerinin de önünü açan bu gelişme ile eğitilmiş ama unvansız mühendis ve mimarların, gerektiğinde de işverenin tanımladığı yetki ve sorumluluğu yüklenebileceği bir konum üretilmiştir. Başka bir ifade ile esnek istihdam yöntemleri çerçevesinde, yeni yaratılan “esnek unvan” sahiplerinin işverenin tanımladığı çerçevede konumlanmasının koşulları yaratılmıştır. İşveren istediği zaman eğitimlerini gerekçe göstererek bu mezunları mühendis/mimar sayabilecek iken, istediği zamanda işçileştirebilecek, niteliksiz kabul edebilecektir. Kamunun bile giderek daha artan boyutlarda tercih ettiği esnek istihdam koşullarında, böyle bir gelişmenin tüm meslek alanını etkilemesi kaçınılmaz gözükmektedir. Yapıda önemli bir değişimin söz konusu olduğunu gösteren bu gelişmeler, mühendis ve mimarın nicelik ve niteliklerinde de bir değişim, dönüşümü ortaya koymaktadır.

TMMOB’nin Değişimi

2000’li yılların başında TMMOB, TTB ve TOBB üzerine, kendi verileri ile yapılan bir değerlendirmeye göre mali açıdan TTB ve TMMOB, ağırlıklı olarak üye tabanına dayanmayan-üye aidatları tüm gelirleri içerisinde yüzde 20’lerde olan örgütler konumundadır (Göktürk ve Göktürk, 2002). Oysa sermaye örgütü olarak gözükken TOBB ise gelirlerinin çok önemli bir bölümünü üye aidatlarından sağlamakta ve üye ile ilişki boyutunda TMMOB ve TTB’den daha iyi bir konum sunmaktadır. TMMOB’nin üye tabanındaki giderek artan uyumsuzluk ve hem de üye tabanı ile bir kopukluğun, bu süreç içerisinde daha da geliştiği, örneğin Makina Mühendisleri Odası 2007 bütçe gerçekleşmesinde, üye aidatlarının %3,28 düzeyinde kalması ile anlaşılmaktadır (MMO,2008b). Bu koşulları doğrulayacak paralel bir gelişme serbest çalışan üyelerde de gözlenmekte olup, örneğin 1980’li yılların başında Mimarlar Odası’na kayıtlı üyelerin yüzde 45’i büro/firma sahibi iken 2000 yılında yapılan değerlendirmede büro sahiplerinin yüzde 30,4’e düştüğü, kendi adına iş gören mimar oranında bir geriye çekilme söz konusu olduğu belirlenmektedir (Öncü ve Köse,2000). Orandaki bu değişim, genel üye sayısının artması karşısında firma sahibi üye oranının aynı düzeyde artmaması ile oluşabileceği gibi,

işsizliğin artması ile de açıklanabilir. Aynı süreçte kamunun istihdamı daraltıcı politikaları da dikkate alındığında, her durumda işsiz mimar sayısının ve oranının 1980'in çok üstünde olduğu da belirlenecektir. Mimarlar Odası Genel Başkanı Tuna, 2007 yılı ortasında 32.823 olan üyelerine karşın, 40.000 civarında mimar olduğunu ve mimarlık yapan üyelerinin nerede ise tamamına yakının ücretli statüsünde istihdam edildiğinin düşünölebileceğini, mimar olarak proje imzalayan üye sayısının ise 8.000 civarında olduğunu belirtmektedir (Tuna, 2007).

Bugünkü durum değerlendirildiğinde, TMMOB bünyesindeki son düzenlemeler ve uygulamaların, bir yandan üyeyi yetkisiz kılarken, öte yandan örgütün üyeye olan bağımlılığını azaltan bir dokunun da hızla üremesine neden olduğu izlenmektedir. Bu durum Odaların gelir bütçelerinin azımsanmayacak oranlarda artmasına karşılık, yukarıda da sunulduğu gibi bu gelirler arasında üye aidat gelirlerinin oranının da düşmesi ile belirlenmektedir. Odaların yürüttükleri diğer etkinliklerden –SMM, Büro tescili, Yeterlilik belgeleri, Eğitim programları, piyasaya yönelik hizmet sunumları vb- elde ettikleri gelirler, üye ile ilişkilerini geliştirici yaklaşımlar sunmalarını da adeta gereksiz kılmaktadır.

1980 sonrası gelişmeler çerçevesinde TMMOB çizgisinde giderek artan ölçüde belirginleşen kırılmaya ilişkin bir durum değerlendirmesi olarak "TMMOB'nin giderek, TOBB'leştiiği" tespiti de (Göktürk, 2004) son dönem düzenlemeleri ile geride kalmış gözükmektedir. Görünürde küreselleşmeye karşı çıkarken, küreselleşme sürecinde kamunun boşalttığı her alana, piyasa koşullarına uygun düzenleyici bir rol ile girmekte olan Meslek Odalarının dikkatini çekmeye yönelik bir uyarı niteliği taşıyan o günkü tespitin haklılık düzeyi, bugünkü TMMOB ve Odalarda daha baskın konuma gelen "piyasaya yönelik" çizgi ile iyice belirginleşmektedir.

Bugün gelinen noktada bir meslek örgütü ve dolayısı ile de bir çıkar örgütü olan Odaların yeni girdikleri alanlarda ne tür çalışmalar yaptıkları, değişen koşullardaki yeni konumlanışları açısından önem sunmaktadır. Odaların piyasa koşullarına uyum çalışmaları, piyasanın beklentilerine uygun olarak üyeye biçim verme uğraşına girmeleri, üyelerini hiç olmadığı kadar ayırtırmaya tabi tutmaları, üyeleri arasındaki rekabeti düzenlemeye yönelmeleri, üyeyi akredite etmeye çalışmaları, kurumsallaşmalarını piyasa koşullarına göre yönlendirmeleri, meslek alanındaki eşitsizlikleri gidermek yerine bu eşitsizlikleri derinleştirici, gelir getirici bir boyuta taşımaları, üyenin mesleğini uygulamasına sınırlamalar getirmeleri ile ayrıcalıklı üye konumları üretmeleri ve en bariz gözlenebilecek bir veri olarak duyuru ve yazışmalarında hâkim olan terminoloji bugün gelinen noktada Odaların yeni konumlanışı açısından, belirleyici ipuçları sunmaktadır. Bu düzenlemelerin hemen hepsi, küreselleşmenin beklentilerine uygun bir ortam oluştururken, mühendislik ve mimarlık hizmetleri alanında piyasaya uyumu da sağlamaktadır.